

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Zeelieden te Amsterdam in de zeventiende eeuw: Een historisch-demografisch onderzoek (with Summary)

Hart, S.

Citation

Hart, S. (1968). Zeelieden te Amsterdam in de zeventiende eeuw: Een historisch-demografisch onderzoek (with Summary). *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zeegeschiedenis*, 17, 5-20. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305340>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305340>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Het blijde nieuws in de dagbladders over het Rijks Maritiem Museum, dat de regering zou willen vestigen in 's Lands Zeemagazijn, was aanleiding dat het Bestuur zich wendde tot de Heer D.H. Couvee, Hoofd van de Afdeling Nederlandse Geschiedenis van het Rijksmuseum om nadere informatie. De Heer Couvee, in deze materie bij uitstek bevoegd, was zo vriendelijk ons op korte termijn onderstaand artikel toe te zenden, waarvoor wij de schrijver bijzonder erkentelijk zijn. Er blijkt wel uit dat nog weinig vaststaat over de inrichting van het Museum en de daar onder te brengen collecties, in tegenstelling tot de indruk die van verschillende zijden ge- wekt is. Laat ons hopen dat de plannen tot een prachtige uitkomst leiden!

De Voorzitter

Het is er eindelijk van gekomen. De regering heeft besloten een Rijks Maritiem Museum te stichten. Het zal worden gevestigd in 's Lands Zeemagazijn op het Amsterdamse Kattenburg. De verzamelingen van de vereniging Nederlandsch Historisch Scheepvaart Museum zullen de basis en de kern van de expositie vormen.

Dit besluit is in de eerste plaats een erkenning en bekroning van het bijzonder belangrijk werk dat met veel zorg, toewijding en kennis van zaken is verricht door de zojuist genoemde Vereniging. Sinds 1922, het jaar waarin het Scheepvaartmuseum werd opgericht is dankzij schenkingen, legaten en aankopen een indrukwekkende verzameling bijeengebracht. Veel hiervan zou bij het niet bestaan van het Museum naar het buitenland zijn gegaan of zelfs geheel zijn verdwenen. Dat dit werk ondanks de ongunst der tijden (crisis- en oorlogsjaren) is voortgezet pleit wel voor het doorzettingsvermogen van de Vereniging. Het is een zaak van rechtvaardigheid, dat in de nieuwe opzet deze Vereniging op de een of andere wijze invloed op de gang van zaken blijft houden. Het zou trouwens van onwijs beleid getuigen als niet van de kennis en enthousiasme van de leden der Vereniging zou worden geprofiteerd. Intussen is het duidelijk dat de oprichting en het voortbestaan van een degelijk en aantrekkelijk Maritiem Museum in deze tijd niet anders dan door de overheid kan worden gegarandeerd.

Investing en exploitatie vragen sommen die door particulieren niet meer kunnen worden opgebracht.

Het Rijks Maritiem Museum dat straks zijn poorten opent, zal één uit een reeks van scheepvaartmuseums in Nederland zijn. In ons land zijn vele steden en streken ieder op eigen wijze met de zee en de scheepvaart verbonden. Het is daarom onjuist het nieuwe museum te zien als een centralistische instelling.

Vanzelfsprekend zal het nodig zijn in onderling overleg te komen tot een logische indeling van de belangstellingssfeer der verschillende museums en een daarop afgestemd aankoopbeleid. Het bestaan van een tweede belangrijke verzameling als die in het Maritiem Museum Prins Hendrik te Rotterdam en de verschillende collecties in kleinere plaatsen is op zichzelf een bewijs van de veelzijdigheid van Nederland's bindingen met de scheepvaart. De collegiale samenwerking die nu al aanwezig is, zal verder uitgebouwd moeten worden, zodat ieder museum een duidelijk eigen gezicht krijgt. De realisering van het nieuwe museumproject zal zeker nog enige jaren op zich laten wachten. Moge deze tijd benut worden om weldoordachte plannen op te stellen, die ertoe zullen leiden dat Nederland straks zal kunnen wijzen op een combinatie van Scheepvaartmuseums die tezamen alle aspecten van het zo gevarieerde onderwerp zullen behandelen.

Op dit moment is een gelukwens aan de velen die met grote vasthoudendheid aan het besluit tot stichting van het Rijks Maritiem Museum hebben aangedrongen op zijn plaats. De talloze binnen- en buitenlandse liefhebbers van de zeeschiedenis wachten de opening met spanning af.

D. H. COUVEE

B I J D R A G E N

Zeelieden te Amsterdam in de zeventiende eeuw.

Een historisch-demografisch onderzoek.*)

door Dr. Simon Hart

Inleiding.

Bij een historisch-demografisch onderzoek naar de Amsterdamse bevolking in de tijd van de Republiek zijn zekere kwantitatieve gegevens inzake zeelieden ter beschikking gekomen, die waard zijn hier behandeld te worden. De Amsterdamse ondertrouw- of huwelijksintekenregisters zijn hiervoor als bron gebruikt.

Alle personen, die in Amsterdam een huwelijk wilden aangaan, moesten zich ver-voegen bij de Commissarissen van huwelijkszaken (politieke personen), die hun personalia in een der huwelijksintekenregisters inschreven. Zij gebruikten voor de bruiden en bruidegoms, die geacht werden te behoren tot de Gereformeerde, de Waals Gereformeerde of de Engels Gereformeerde kerk, of die niet opgaven tot een andere gezindte te behoren, het register voor kerk. Hun geboden werden in enige kerken afgekondigd, waarna zij door een Calvinistisch predikant getrouwd werden. De niet-Kalvinistische bruiden en bruidegoms werden in het huwelijksintekenregister voor het stadhuis ingeschreven. Hun geboden werden van de pui van het stadhuis afgekondigd en zij werden door schepenen getrouwd.

In deze registers werd vastgelegd: de naam van bruid en bruidegom; hun geboorteplaats; waar zij in Amsterdam woonden; bij een eerste huwelijk de leeftijd en anders de naam van degene, wiens weduwe of weduwnaar men was. Vóór 1715 is ook het beroep van de bruidegom vermeld. Tenslotte moesten beide partijen de akte ondertekenen, of een kruisje of merk zetten.

Om allerlei redenen (o. a. het voorkomen van dubbeltellingen en de opgave van de leeftijd) heb ik alleen de bruidegoms, die een eerste huwelijk aangingen, bij dit onderzoek betrokken. Verder is ook geen rekening gehouden met de bruidegoms, die op akte van elders zijn ingetekend. Deze intekening op akte vond plaats, indien men elders in ondertrouw ging en de predikant, koster of secretaris van die plaats hiervan aan de Commissarissen kennis gaf, omdat indien één der partijen in Amsterdam woonde of kort tevoren gewoond had, de geboden hier moesten gaan. In de intekening op akte van elders is meestal geen geboorteplaats, beroep of leeftijd vermeld.

Bruidegoms en zeelieden.

De vermelding in de ondertrouwakte van het uitgeoefende beroep maakt het mij nu mogelijk iets mede te delen over de bruidegoms, die vóór 1714 "zeeman" van beroep waren. In feite kwam het beroep "zeeman" niet voor in deze registers. Men heeft als beroep opgegeven: "varensman", "varensgezel", "schipper", "stuurman" etc. Verscheidene schippers en stuurlieden moeten zich "varensman" genoemd hebben. Kennelijk was dit de populaire benaming in het spraakgebruik der zeventiende eeuw, want 93% der zeelieden (29002 bruidegoms) gaf als beroep op "varensman". Voor de gehele eeuw zijn deze percentages: 1601-1625: 95; 1626-1650: 90; 1651-1675: 94 en 1676-1700: 95. Slechts 47 bruidegoms gaven "matroos" als beroep op, van wie 44 in de periode 1661-1677.

*) Noten achterin blz. 60-61

Waar in dit artikel over zeelieden gesproken wordt in de periode 1586-1713 zijn hiermede dus bedoeld, de varensman of varensgezel (35202), matroos (47), bootsman (4), konstabel (11), schipper (bij wie ook de grootschipper gerekend is 780), schipper op Bergen (Noorwegen 1), schipper op Londen (3), schipper op Hamburg (12), schipper op Rouaan (3), schipper van de West Indische Compagnie (1), smalschipper (38), boeierschipper (15), galjoetschipper (1), luitenant ter zee (39), kapitein ter zee (43), kapitein-luitenant ter zee (2), commandeur (12), stuurman (333), en tenslotte de soldaat te water (1587-1600: 123; 1601-1650: 755; 1651-1663: 87). De beroepsopgave "soldaat te water" wordt in de ondertrouwregisters niet meer gevonden na 1663. De "soldaat te water" is onder de zeelieden opgenomen, omdat hij vaak herkomstig was uit de plaatsen, vanwaar ook bruidegoms, die "varensman" als beroep opgaven, kwamen. Wij weten, dat het merendeel der soldaten te land in het buitenland geboren was. Dit blijkt ook het geval te zijn bij de soldaten te water. Hiervan getuigt ook de verklaring van de Admiraliteit van Amsterdam van 12 december 1659: "wert de oorlog te water uyt dese landen voor een groot gedeelte met uytheemsch bootsvolck gevoert"(1). In de achttiende eeuw was het trouwens ook niet mogelijk de oorlogsvloot te bemannen, indien men niet genoeg "uytheemsch bootsvolck" kon aanwerven. Bij kapiteins te water of ter zee moet niet alleen aan marine-officieren gedacht worden.

De binnenvaart, ook die op de Zuiderzee (voor zover het na te gaan was) is niet bij dit onderzoek betrokken. Ook zijn buiten beschouwing gelaten de 88 vissers, 85 waterscheepslieden en 62 waterscheepsknechten, die hun beroep bijna uitsluitend op het Y en de Zuiderzee uitoefenden.

Bij dit beroeps onderzoek was een storend element, dat over bepaalde jaren van een te groot deel der bruidegoms het beroep niet opgegeven was. Voor een overzicht der zeelieden was het daarom nodig het percentage dergenen, wier beroep onbekend was, vast te stellen. Het is niet toelaatbaar deze bruidegoms met onbekend beroep naar proportie onder de beroepsgroepen te verdelen. De periode 1578-1585 (toen bij 70% het beroep onbekend was) en de jaren 1714 (37% beroep onbekend) en 1715 (toen slechts in enkele maanden soms het beroep vermeld is) zijn niet in de navolgende tabellen opgenomen. Men moet voor ogen blijven houden, dat dit materiaal dus steeds de bruidegoms uit de Amsterdamse ondertrouwakten betreft, die daar een eerste huwelijk wilden aangaan.

De groep "zeelieden" is geplaatst tegen de achtergrond van de gehele Amsterdamse bevolking, voor zover die uit de gegevens van genoemde ondertrouwakten valt af te lezen. Daarom kan een stijging van het aantal zeelieden toch percentueel een daling te zien geven, indien het totale aantal bruidegoms sterker gestegen is.

Wij kunnen over geen betrouwbaar materiaal voor de volkstellingen in Amsterdam beschikken. Voor 1570 schatte men de bevolking op 27 à 30.000 en voor 1600 op 50.000. De telling van 1622 gaf 105.000 en die van 1630 gaf 115.000 personen. Indien we ons een beeld moeten vormen van het bevolkingsgetal in 1670, zouden we een getal van 200.000 in gedachte kunnen nemen. De volkstelling van 1795 gaf als uitkomst 217.000, maar men meende dat dit getal tot 221.000 opgevoerd moest worden. Waarschijnlijk heeft Amsterdam in de tijd van de Republiek zijn grootste bevolkingsomvang gehad omstreeks 1780. (2).

Uit de bijgevoegde tabellen (zie bijlagen A en B) valt duidelijk het groeiproces van Amsterdam af te lezen, waarbij de zeevaart een zeer belangrijke rol heeft gespeeld. Op grond van de beroepsopgaven in de ondertrouwakten komen we op een percentage van 22% zeelieden. We moeten ons bewust blijven van het feit, dat we hier geen meting van de Amsterdamse beroepsbevolking voor ons hebben. Afwijkingen in de huwelijksfrequenties bij de beroepsgroepen zijn niet te berekenen. Aan de ene kant kunnen we ons voorstellen, dat de huwelijksfrequentie bij de zeelieden om allerlei

redenen lager ligt, aan de andere kant blijven veel zeelieden hun beroep niet trouw. Eens zeeman altijd zeeman, is een fictie. Het risico van het vak is groot en menig zeeman vond zijn voortijdig einde in het zeemansgraf. Van enkele gilden weten we op zeker ogenblik hoeveel gildebroeders ertoe behoorden. Voor alle vrije beroepen en de meeste gebonden beroepen zijn we aangewezen op de beroepsopgaven in de ondertrouwakten vóór 1714. We kunnen helaas niet beschikken over een beroepsopgave van de Amsterdamse bevolking ten tijde van de Republiek. Daarom moeten we ons, met alle betrekkelijkheid van dien, tevreden stellen met deze berekening van een percentage van 22% zeelieden.

De herkomst der zeelieden 1651-1665.

Er is ook onderzocht, waar bruidegoms/zeelieden, die in de periode 1651-1665 in Amsterdam een eerste huwelijk aangingen, geboren zijn. Nu berustte de opgave van de geboorteplaats in de ondertrouwakte op een mondelinge mededeling van de bruidegom. De klerk, die dit op moest schrijven en een zekere ervaring verkregen had, moest vaak op zijn gehoor afgaan en hij had soms geen besef, welke plaats bedoeld was. Sommige Engelse plaatsnamen zijn zo verhaspeld weergegeven, dat die niet te localiseren zijn. Het identificeren van de opgegeven geboorteplaatsen was een moeizaam werk. Helaas bleken toch enkele plaatsnamen niet opgelost te kunnen worden, terwijl ook de andere gegevens in de akte niet duidelijk maakten uit welk land de bruidegom kon komen.

Aan de hand van de in de bijlage A opgenomen tabel kunnen we berekenen dat 5831 zeelieden in de periode 1651-1665 een eerste huwelijk wilden aangaan in Amsterdam. Hun herkomst is nagegaan en de uitkomst hiervan is in onderstaande tabellen verwerkt.

Tabel van de herkomst der zeelieden, die in de periode 1651-1665 in Amsterdam een eerste huwelijk wilden aangaan.

	1651-1655		1656-1660		1661-1665		1651-1665	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Amsterdam	334	18	430	21	428	22	1192	20½
Nederland zonder Amsterdam	380	21	476	23	430	22	1286	22
Buitenland	1100	61	1159	56	1094	56	3353	57½
Totaal	1814	100	2065	100	1952	100	5831	100

Indien we nu naast elkaar zetten de percentages van alle bruidegoms, die elders geboren zijn, en die van de zeelieden/bruidegoms die elders geboren zijn, dan zien we dat daar een samenhang tussen bestaat. De daling van de percentages voor alle bruidegoms geeft ook een ongeveer gelijke daling van die van de zeelieden/bruidegoms te zien. Hier volgen de percentages, nl.: 1651-1655 resp. 68 en 82; 1656-1660 resp. 67-79; 1661-1665 resp. 65 en 78 en over de gehele periode 1651-1665 resp. 67 en 79½.

Wanneer we van alle bruidegoms de zeelieden/bruidegoms aftrekken en van alle elders geboren bruidegoms, de zeelieden/bruidegoms die elders geboren zijn, dan blijken de percentages voor de rest van deze elders geboren bruidegoms te zijn: 1651-1655: 63½; 1656-1660: 63½; 1661-1665: 62 en 1651-1665: 63, waaruit duidelijk blijkt, dat het Amsterdamse element bij de niet-zeelieden veel hoger lag.

Hoewel we voor deze periode het buitenlandse element bij de zeelieden reeds konden vaststellen, kunnen we helaas nog niet beschikken over een dergelijke

analyse voor alle elders geboren bruidegoms. Men kan veilig aannemen, dat percentueel de buitenlandse herkomst bij de zeelieden aanzienlijk hoger zal liggen dan bij alle andere bruidegoms, die elders geboren zijn.

In de onderstaande tabellen zijn verdelingen gemaakt naar "varenslieden" en "schippers". Onder varenslieden zijn ook begrepen: de matrozen, konstabels en soldaten te water. Onder schippers: de verschillende zeevarende schippers, luitenants ter zee, kapiteins ter zee en kommandeurs. Onder zeelieden: de groepen varenslieden en schippers samen.

Tabel van de varenslieden etc., die in de periode 1651-1665 te Amsterdam een eerste huwelijk wilden aangaan.

	1651-1655		1656-1660		1661-1665		1651-1665	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Amsterdam	306	18	399	20	392	21	1099	20
Nederland zonder Amsterdam	343	20	445	22	392	21	1180	21
Buitenland	1080	62	1140	58	1085	58	3305	59
Totaal	1729	100	1984	100	1871	100	5584	100

Tabel van de schippers etc., die in de periode 1651-1665 te Amsterdam een eerste huwelijk wilden aangaan.

	1651-1655		1656-1660		1661-1665		1651-1665	
	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%	Abs.	%
Amsterdam	28		31		34		93	38
Nederland zonder Amsterdam	37		31		38		106	43
Buitenland	20		19		9		48	19
Totaal	85		81		81		247	100

Een vergelijking van de tabel der varenslieden met die van de schippers toont duidelijk, dat de in het buitenland geboren schippers verre in de minderheid zijn. Deze groep schippers etc. is meer een proeve, want ik heb reeds eerder opgemerkt dat onder de varenslieden ook stuurlieden en schippers verscholen moeten zijn. Wij kunnen hier echter wel de conclusie uit trekken, dat ongeveer 80% van de officieren ter zeevaart Nederlander was.

Van het groepje van 92 soldaten te water in deze periode blijkt er één in Amsterdam geboren te zijn, zeven in overig Nederland en 84 in het buitenland. Van deze laatsten kwamen 32 uit Duitsland, 7 uit Denemarken, 8 uit Ierland en 12 uit Schotland.

Tabel van de zeelieden, die in de periode 1651-1665 in Amsterdam een eerste huwelijk wilden aangaan en die in Nederland geboren zijn, onderverdeeld in Amsterdam en de verschillende provincies.

		1651-1655	1656-1660	1661-1665	1651-1665
		Amsterdam:	varensman	306	399
	schipper	28	31	34	93
	zeeman	334	430	428	1192
Noord-Holland:	varensman	86	98	88	272
	schipper	5	15	8	28
	zeeman	91	113	96	300
Zuid-Holland:	varensman	76	86	80	242
	schipper	14	4	6	24
	zeeman	90	90	86	266
Friesland:	varensman	82	126	80	288
	schipper	6	4	8	18
	zeeman	88	130	88	306
Groningen:	varensman	27	34	25	86
	schipper	-	4	2	6
	zeeman	27	38	27	92
Overijssel:	varensman	24	26	32	82
	schipper	3	1	4	8
	zeeman	27	27	36	90
Zeeland:	varensman	15	29	36	80
	schipper	2	2	1	5
	zeeman	17	31	37	85
Utrecht:	varensman	10	16	24	50
	schipper	3	-	5	8
	zeeman	13	16	29	58
Gelderland:	varensman	10	11	10	31
	schipper	2	-	3	5
	zeeman	12	11	13	36
Noord-Brabant:	varensman	10	17	6	33
	schipper	1	-	-	1
	zeeman	11	17	6	34
Limburg:	varensman	3	1	5	9
	schipper	1	1	1	3
	zeeman	4	2	6	12
Drente:	varensman	-	1	6	7
	schipper	-	-	-	-
	zeeman	-	1	6	7
Totaal zonder Amsterdam:	varensman	343	445	392	1180
	schipper	37	31	38	106
	zeeman	380	476	430	1286
Totaal Nederland:	varensman	649	844	786	2279
	schipper	65	62	72	199
	zeeman	714	906	858	2478

Van een aanzienlijk getal in Nederland geboren zeelieden blijkt de wieg dus in Amsterdam gestaan te hebben. Indien we Amsterdam buiten beschouwing laten blijkt van de rest 68% geboren te zijn in Friesland, Noord- en Zuid-Holland.

Ik geef nu de belangrijkste geboorteplaatsen:

Noord-Holland: Aalsmeer 17, Alkmaar 8, Edam 8, Enkhuizen 29, Haarlem 39, Hoorn 25, Monnikendam 8 en Texel 13.

Zuid-Holland: Delft 15, Dordrecht 14, Gouda 21, 's Gravenhage 14, Leiden 19 en Rotterdam 51.

Friesland: Ameland 33, Bolsward 8, Dokkum 19, Harlingen 44, Hindelopen slechts 7, Kollum 13, Leeuwarden 27, Makkum 8, Sneek 11, Stavoren 10, Terschelling 11, Vlieland slechts 6 en Workum 18.

Groningen: de stad Groningen waarbij ook het Groningerland gerekend is 51.

Overijsel: Blokzijl 16, Kampen 8 en Zwolle 13.

Zeeland: Middelburg 17, Vlissingen 32 en Zierikzee 9.

Utrecht: de stad Utrecht 20.

Nog eens, dit betreft dus steeds de zeelieden, die tussen 1651 en 1665 in Amsterdam in eerste huwelijk in ondertrouw gingen. Natuurlijk hebben uit de genoemde plaatsen veel meer personen aan de Amsterdamse scheepvaart deelgenomen. Van de aan de Zuiderzee gelegen plaatsen zullen velen in hun eigen gemeenschap getrouwd zijn. Het maakte voor hen niet veel uit, dat zij in Amsterdam moesten aan- en afmonsteren. Voor velen was de zeevaart slechts een seizoenarbeid. De vrouw zorgde vaak thuis voor de boerderij. De bewoners der Waddeneilanden zullen evenmin in Amsterdam zijn gaan wonen. Vele schepen lagen soms geruime tijd op de rede op goede wind te wachten, lagen aldaar in lading of werden daar gelost. Het is bekend, dat schepen die in Texel lagen, door de gezinnen van het scheepsvolk bezocht werden. In november 1607 klaagden de reders van het schip "de Witte Eenhoorn" (schipper: Cornelis Sybrantss Croon, van Hoorn) bij hun bevrachters, de Guinese Compagnie, omdat hun schip reeds lang gereed lag in Texel voor de reis naar de kust van Guinea, maar de lading (behoudens 8 kistjes) tegen de afspraak in nog steeds niet gearriveerd was. Dit bracht voor de rederij kosten mede: "soo doordien tvolck met haer vrouwen ende kinderental t'samen soo veele langer t'scheep gegaen, gegeten ende gedroncken hebben "(3). Er was zelfs een schip dat de "miebrenger" genoemd werd, waarmee de vrouwen uit het schip gehaald en naar Terschelling gebracht werden (4).

In de meer directe omgeving van Amsterdam kunnen we wijzen op de vele Waterlanders, die op de schepen dienden, van wie er in verhouding weinigen in Amsterdam trouwden. De verplaatsingsmogelijkheid (mobiliteit) van de zeeman is veel groter dan van personen, die een ander beroep uitoefenen. In Amsterdam woonde ook veel ongetrouwd scheepsvolk bij slaapbazen.

	1651-1655	1656-1660	1661-1665	1651-1665
Totaal zonder Amsterdam:	348	445	392	1180
Amsterdam:	37	31	38	106
Totaal:	380	476	430	1286
Nederland:	619	844	786	2249
schipper:	68	62	72	199
zeeman:	714	800	858	2478

Tabel van de zeelieden, die in de periode 1651-1665 in Amsterdam een eerste huwelijk wilden aangaan en in het buitenland geboren zijn.

	1651-1655	1656-1660	1661-1665	1651-1665
Duitsland:				
varensman	392	344	318	1054
schipper	13	15	4	32
zeeman	405	359	322	1086
Noorwegen:				
varensman	269	336	304	909
schipper	-	-	2	2
zeeman	269	336	306	911
Zweden:				
varensman	116	117	152	385
schipper	2	2	-	4
zeeman	118	119	152	389
Denemarken:				
varensman	98	97	135	330
schipper	2	1	1	4
zeeman	100	98	136	334
Polen:				
varensman	23	28	18	69
schipper	1	-	-	1
zeeman	24	28	18	70
Baltische landen:				
varensman	9	13	12	34
schipper	1	-	-	1
zeeman	10	13	12	35
Engeland *):				
varensman	86	109	68	263
schipper	-	-	2	2
zeeman	86	109	70	265
Frankrijk:				
varensman	44	38	27	85
schipper	1	1	-	2
zeeman	45	39	27	87
België:				
varensman	27	30	30	87
Spanje:				
varensman	1	11	2	14
Portugal:				
varensman	3	1	1	5
Italië:				
varensman	4	3	6	13
West-Afrika:				
varensman	2	3	2	7
Oostenrijk:				
varensman	1	-	-	1
Diverse landen:				
varensman	1	5	5	11
Onbekend:				
varensman	4	5	5	14
Totaal	1100	1159	1094	3353

*) Hierbij zijn inbegrepen de varenslieden uit Schotland, resp. 3, 7 en 2 en Ierland 3, 4 en 1.

Van de in Duitsland geboren zeelieden uit de voorgaande tabel kwamen de meesten uit Sleeswijk-Holstein (356) en Oost-Friesland (148). Belangrijke geboorteplaatsen in Duitsland zijn: Ditmarschen 62, Flensburg 53, Föhr 38, Husum 78, Tönning 19, Lübeck 58, Hamburg 109, Bremen (met Stift) 88, Jever 32, Oldenburg 36 en Emden 94.

Ook uit Noorwegen trok een groot getal zeelieden naar Amsterdam. Sommige plaatsen werden als het ware leeggezogen. Ik noem: Bergen 173, Dramsfjord 25, Flekkerö 75, Fredrikstad 46, Listerlandet 71, Maerdö 33, Oslo 50, Risör Sund (Westerrijzen) 159, Stavanger 67, Tönsberg 33 en Trondheim 45.

In Zweden: Göteborg 47, Marstrand 144 en Stockholm 71.
 Denemarken: Höjer 20, Kopenhagen 77, Ribe 25 en Tönder 40.
 Tenslotte: Londen 32, Antwerpen 21, Duinkerken 18, Koningsbergen 20 en Danzig 36.

Ook voor de buitenlanders was de zeevaart vaak seizoenarbeid. Velen trokken in het voorjaar naar Amsterdam om in de herfst weer naar huis te gaan. Zo uit Föhr, waarvan het volgende voorbeeld spreekt: In de tweede helft van maart 1683 huurden 86 man van Föhr een smakschip, dat zij voor drie weken van victualie voorzagen, onder meer van slecht gemeen bier, dat "zij zelfs aldaer brouwen". Zij gingen als passagiers in het ruim om "van daer naer dese stad gevoert te werden om huijrt te soecken op Groenland of andere gewesten, gelijk sij sulx ordinarij jaerlijx zijn doende". Door de zeer goede oostenwind verliep de reis, die inderdaad anders wel eens drie of vier weken duurde, zeer voorspoedig en binnen drie etmalen waren zij alhier gearriveerd. Zij kregen nu moeilijkheden, omdat de impostmeester hen verdacht van het frauduleus invoeren van het bier, dat zij voor eigen gebruik medegenomen hadden en dat zij door hun voorspoedige reis overgehouden hadden. (5)

In de achttiende eeuw bemanden de zeelieden van Föhr, de Hallingen en Jutland de walvisvaarders. Toen in maart 1755 een veertigtal vaartuigen met volk (waarschijnlijk 2500 of 3000 man) naar Amsterdam trok om aldaar op de walvisvaarders aan te monsteren, konden zij door de ijsgang Amsterdam en zelfs Edam niet bereiken. (6)

Een deel van de scheepvaart was gebonden aan het seizoen. De walvisvaart was een zomerbedrijf. In de winter werd de vaart naar het Oosten moeilijker en kwam dan vrijwel tot stilstand. Indien er op de Zuiderzee ijs lag, kon geen schip uitzeilen of binnenkomen. Vele schepen lagen in de winter in Amsterdam in het Y in de laag. De Westvaart was voor een deel gebonden aan de Oostvaart en aan de toegankelijkheid van de eigen haven. Ook de vaart op de route Amsterdam-Setubal (zout laden)-Danzig, Koningsbergen of Riga (graan laden)- en terug naar Amsterdam, was gebonden aan het seizoen. Hier stond tegenover dat de graanvaart op het Middellandse Zeegebied, in het bijzonder op Italië, meer een najaars- en wintervaart was. Om broei in het graan te voorkomen, was het beter de grote hitte in de Middellandse Zee te ontlopen. De schepen daarheen vertrokken meestal in het najaar. Voor de reis Amsterdam - Archangel (lossen, graan laden) - Italië vertrokken de schepen eind augustus uit Archangel. In de winter bleven in het Middellandse Zeegebied verscheidene schepen heen- en weervaren. Men nam vracht in, waar deze was, en vervoerde die naar een andere haven in dit gebied. In 1607 waren september en oktober de topmaanden voor de Amsterdamse notarissen, die toen vele bevrachtingscontracten op Italië moesten opmaken. (7) Voor de rederij was het aantrekkelijk indien een schip zowel naar het Oosten als het Westen reizen kon maken. Helaas beschikken we nog niet over genoeg kwantitatieve gegevens om een duidelijk beeld te kunnen krijgen van de exploitatie der schepen. Er zijn verschillende factoren, soms van zuiver menselijke aard, die het economisch rendement van het schip beperken.

De 5831 bruidegoms, die bij hun ondertrouw tussen 1651 en 1665 opgaven zeeman van beroep te zijn, tonen aan hoe belangrijk de scheepvaart was als middel van van bestaan voor de Amsterdamse bevolking.

De binnenvaart in een of andere vorm werd in die periode door 526 bruidegoms bedreven. Er waren 613 scheepstimmerlieden en ruim geïnterpreteerd komen we tot 1719 kooplieden/handelaars resp. winkeliers.

Tabel van de zeelieden, die in de periode 1651-1665 te Amsterdam een eerste huwelijk wilden aangaan en hun onderlinge verhouding naar herkomst.

	Absoluut:	percentage:
Amsterdam	1192	20½
Nederland zonder Amsterdam	1286	22
Totaal Nederland	2478	42½
Duitsland	1086	18½
Noorwegen	911	15½
Zweden	389	6 3/4
Denemarken	334	6
Engeland	245	4
Overige landen	388	6 3/4
Totaal Buitenland	3353	57½
Totaal	5831	

Uit deze tabel blijkt, dat de bruidegoms/zeelieden, die in het buitenland geboren waren, met hun 57½% de meerderheid uitmaakten. De 46 3/4% van Duitsland, Noorwegen, Zweden en Denemarken overtreffen de 42½% van Nederland. De mankracht voor onze scheepvaart is grotendeels door het buitenland geleverd.

Voor een aantal plaatsen is het mogelijk op te geven hoeveel bruidegoms, die vóór 1716 voor de eerste maal in Amsterdam in ondertrouw gingen, daar geboren zijn en tevens het aantal zeelieden onder hen. Daar men nog doende is met de bewerking van de verschillende geboorteplaatsen moest mijn keus bepaald blijven tot het reeds bewerkte materiaal. (8)

Lijst van enige plaatsen met vermelding van de aantallen bruiden en bruidegoms die vóór 1716 in Amsterdam voor de eerste maal in ondertrouw gingen, het aantal zeelieden onder hen en het percentage der zeelieden.

	Bruiden:	Bruidegoms:	Zeelieden:	Percentage Zeelieden:
Edam	247	208	41	20
Enkhuizen	643	488	204	42
Haarlem	1558	1912	250	13
Harderwijk	326	273	40	15
Harlingen	501	609	281	46
Hasselt	370	242	20	8
Hindelopen	77	73	51	70
Hoorn	557	517	170	33
Utrecht	1675	2025	165	8
Weesp	375	226	30	13
Antwerpen	2243	3056	179	6
Bergen (Noorwegen)	534	995	829	83
Bremen	1356	1636	449	27
Danzig	164	731	324	44
Ditmarschen	201	424	188	44
Emden	1436	1427	478	33
Emmerich	407	371	28	8
Esens	382	398	52	13
Flekkerö	292	376	330	89
Flensburg	182	315	168	53
Göteborg	425	418	363	87
Hamburg	1314	2266	809	36
Husum	684	827	320	39
Jever	562	793	141	18
Koningsbergen	33	235	141	60
Kopenhagen	612	673	467	69
Lübeck	172	646	353	54
Marstrand	170	675	619	92
Risör-Sund	844	692	637	92
Rostock	47	153	86	56
Stettin	9	158	109	69
Stockholm	175	768	641	83
Stralsund	32	189	112	59
Tönder	122	326	174	54
Tönning	255	308	133	43
Wesel	772	517	42	8

De kolom bruiden is hierbij gevoegd om duidelijk te maken dat de immigratie in Amsterdam beslist niet tot de mannen beperkt bleef. De vrijheid van vestiging en uitoefening van godsdienst, de mogelijkheid hier een bestaan te vinden en land- streek- en plaatsgenoten aan te treffen, waren bijzonder aantrekkelijke voorwaarden voor de immigrant en immigrante. Het assimilatieproces van de immigranten heeft geen moeilijkheden opgeleverd. Velen kwamen uit een Nederduits taalgebied, maar ook de Scandinavische immigranten blijken geen aanpassingsmoeilijkheden gehad te hebben. Het is b.v. opmerkelijk, dat in de Lutherse kerken in Amsterdam geen godsdienstoefeningen in het Deens of Zweeds gehouden zijn.

Bij het bekijken van de voorgaande tabel heb ik nog een paar opmerkingen. De Edammers bleken ogenschijnlijk meer belangstelling voor de scheepsbouw te hebben; van hen was 40% der bruidegoms werkzaam in de scheepsbouw tegen

slechts 20% in de scheepsvaart. Het aan de plaats gebonden zijn van personen, die in de industrie werkten, komt hier naar voren. Enkhuizen gaf na 1685 een teruggang te zien. De Haarlemmers kwamen vooral in de periode 1616-1685 in grote getale naar Amsterdam, wat zich herhaalde na 1760. De immigratie der Harderwijkers bleef na 1630 op een zelfde niveau en liep na 1775 op. Uit Harlingen was de immigratie vrij gelijk verdeeld, met hogere getallen tussen 1600 en 1650 en een dieptepunt tussen 1685 en 1710. Hoorn geeft na 1685 een teruggang.

Antwerpen is in deze lijst opgenomen om te laten zien hoe weinig belangstelling de Antwerpse immigranten voor de zeevaart hadden. Wanneer we voor Antwerpen de periode 1586-1620 bezien, blijken de getallen te zijn: bruiden 1518, bruidegoms 1410, zeelieden 58. Na 1670 verflauwde de trek uit Antwerpen naar Amsterdam. Voor Emden is de grootste immigratie na 1600. Ook hier daalde de immigratie na 1670. Voor Hamburg steeg de immigratie na 1610, kwam wat lager te liggen na 1670 en brokkelde na 1740 pas meer af. Husum geeft een teruggang na 1660 en Marstrand weer na 1670. Voor Risör-Sund waren de topjaren der immigratie 1656-1690. Voor Tönder en Tönning vinden we na 1670 enige teruggang.

Het veel genoemde jaartal 1670 blijkt ook in de tabel bruidegoms en zeelieden (Bijlage A) een teruggang te geven voor het aantal bruidegoms, die elders geboren zijn.

Analfabetisme bij de zeelieden.

Bij een onderzoek naar het voorkomen van analfabetisme, waarvan ik de resultaten elders publiceerde (9), zijn in het proefjaar 1660 ook de zeelieden betrokken. In het begin van dit artikel heb ik verteld, dat de bruiden en bruidegoms hun ondertrouwakte moesten ondertekenen. Was men de schrijfkunst niet machtig, dan tekende men met een kruisje of merk. Daar enige leesvaardigheid voorafgaat aan schrijfvaardigheid, kan de handtekening, die met enige stuntelige letters gezet werd, geacht worden afkomstig te zijn van een alfabeet.

Bij dit onderzoek van 1660 zijn 543 varenslieden, 5 stuurlieden en 12 schippers betrokken. Het bleek toen dat 53% der zeelieden analfabeet was. Voor degenen van hen, die in Amsterdam geboren waren, was dit percentage 45 en voor hen, die elders in Nederland geboren waren 41. Onder de buitenlandse zeelieden trof men 59% analfabeten aan. Daar het percentage analfabeten bij alle bruidegoms, die in 1660 ondertrouwden, 36% was, blijkt duidelijk, dat het analfabetisme onder de zeelieden en vooral bij de in het buitenland geboren zeelieden, hoog was.

Leeftijd der bruidegoms/zeelieden bij hun eerste huwelijk.

Indertijd heb ik een onderzoek ingesteld naar de leeftijd van de bruiden en bruidegoms, die voor het eerst in ondertrouw gingen (10). Toen werden de jaren 1626, 1627, 1676, 1677, 1726, 1727, 1776, 1777, 1809 en 1810 onderzocht. Nu is berekend hoe oud de zeelieden waren, die in de jaren 1676 en 1677 voor de eerste maal in ondertrouw gingen. Dit is verwerkt in de bijgevoegde tabel (zie bijlage C). Daar van twee zeelieden in 1676 de leeftijd niet bekend was, zijn deze niet in de tabel opgenomen.

Tenslotte zijn in de nu volgende tabel de leeftijden der zeelieden/bruidegoms vergeleken met die van alle bruidegoms. De hier berekende gemiddelden berusten op eerder gepubliceerde gegevens en op de opgaven, die in bijlage C vermeld staan (11).

Tabel van de gemiddelde leeftijd der zeelieden/bruidegoms in Amsterdam in 1676 en 1677 vergeleken met die van alle bruidegoms, bij hun eerste huwelijk.

	1676:		1677:		1676/1677:	
	jr.	mnd.	jr.	mnd.	jr.	mnd.
Zeelieden Amsterdam	27	7	27	6	27	7
Zeelieden overig Nederland	28	10	28	2	28	2
Zeelieden Buitenland	29	2	28	11	29	
Gemiddelde van alle zeelieden	28	8	28	5	28	6
Gemiddelde van alle bruidegoms	27	8	27	4		
Gemiddelde van alle bruiden	26	2	26	1		

Er blijkt uit, dat bij de zeelieden de gemiddelde trouwleeftijd inderdaad hoger ligt. Opmerkelijk is de trap- Amsterdam, overig Nederland en Buitenland. Hier blijkt, dat in een stad met veel immigratie de huwelijksleeftijd bij eerste huwelijk hoger komt te liggen. De immigranten, in het bijzonder de buitenlandse immigranten, huwen op een latere leeftijd dan zij, die in de eigen geboorteplaats trouwen.

In de tijd van de Republiek is Amsterdam, waar de scheepvaart zulk een belangrijke rol speelde, een tijd lang de grootste havenstad van Europa geweest. Wij mogen ons gelukkig prijzen, dat in Amsterdam voldoende materiaal aanwezig is om een historisch demografisch onderzoek in te stellen naar de Amsterdamse zeelieden.

De leeftijd der bruidegoms/zeelieden bij hun eerste huwelijk. In dit onderzoek is een onderscheid gemaakt naar de leeftijd van de bruiden en bruidegoms, die voor het eerst in ondertrouw gingen (19). Toen werden de jaren 1676, 1677, 1678, 1679, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1705, 1706, 1707, 1708, 1709, 1710, 1711, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1718, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1726, 1727, 1728, 1729, 1730, 1731, 1732, 1733, 1734, 1735, 1736, 1737, 1738, 1739, 1740, 1741, 1742, 1743, 1744, 1745, 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755, 1756, 1757, 1758, 1759, 1760, 1761, 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1773, 1774, 1775, 1776, 1777, 1778, 1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798, 1799, 1800, 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808, 1809, 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1815, 1816, 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1822, 1823, 1824, 1825, 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1836, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841, 1842, 1843, 1844, 1845, 1846, 1847, 1848, 1849, 1850, 1851, 1852, 1853, 1854, 1855, 1856, 1857, 1858, 1859, 1860, 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942, 1943, 1944, 1945, 1946, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 2683, 2684, 2685, 2686, 2687, 2688, 2689, 2690, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695, 2696, 2697, 2698, 2699, 2700, 2701, 2702, 2703, 2704, 2705, 2706, 2707, 2708, 2709, 2710, 2711, 2712, 2713, 2714, 2715, 2716, 2717, 2718, 2719, 2720, 2721, 2722, 2723, 2724, 2725, 2726, 2727, 2728, 2729, 2730, 2731, 2732, 2733, 2734, 2735, 2736, 2737, 2738, 2739, 2740, 2741, 2742, 2743, 2744, 2745, 2746, 2747, 2748, 2749, 2750, 2751, 2752, 2753, 2754, 2755, 2756, 2757, 2758, 2759, 2760, 2761, 2762, 2763, 2764, 2765, 2766, 2767, 2768, 2769, 2770, 2771, 2772, 2773, 2774, 2775, 2776, 2777, 2778, 2779, 2780, 2781, 2782, 2783, 2784, 2785, 2786, 2787, 2788, 2789, 2790, 2791, 2792, 2793, 2794, 2795, 2796, 2797, 2798, 2799, 2800, 2801, 2802, 2803, 2804, 2805, 2806, 2807, 2808, 2809, 2810, 2811, 2812, 2813, 2814, 2815, 2816, 2817, 2818, 2819, 2820, 2821, 2822, 2823, 2824, 2825, 2826, 2827, 2828, 2829, 2830, 2831, 2832, 2833, 2834, 2835, 2836, 2837, 2838, 2839, 2840, 2841, 2842, 2843, 2844, 2845, 2846, 2847, 2848, 2849, 2850, 2851, 2852, 2853, 2854, 2855, 2856, 2857, 2858, 2859, 2860, 2861, 2862, 2863, 2864, 2865, 2866, 2867, 2868, 2869, 2870, 2871, 2872, 2873, 2874, 2875, 2876, 2877, 2878, 2879, 2880, 2881, 2882, 2883, 2884, 2885, 2886, 2887, 2888, 2889, 2890, 2891, 2892, 2893, 2894, 2895, 2896, 2897, 2898, 2899, 2900, 2901, 2902, 2903, 2904, 2905, 2906, 2907, 2908, 2909, 2910, 2911, 2912, 2913, 2914, 2915, 2916, 2917, 2918, 2919, 2920, 2921, 2922, 2923, 2924, 2925, 2926, 2927, 2928, 2929, 2930, 2931, 2932, 2933, 2934, 2935, 2936, 2937, 2938, 2939, 2940, 2941, 2942, 2943, 2944, 2945, 2946, 2947, 2948, 2949, 2950, 2951, 2952, 2953, 2954, 2955, 2956, 2957, 2958, 2959, 2960, 2961, 2962, 2963, 2964, 2965, 2966, 2967, 2968, 2969, 2970, 2971, 2972, 2973, 2974, 2975, 2976, 2977, 2978, 2979, 2980, 2981, 2982, 2983, 2984, 2985, 2986, 2987, 2988, 2989, 2990, 2991, 2992, 2993, 2994, 2995, 2996, 2997, 2998, 2999, 3000, 3001, 3002, 3003, 3004, 3005, 3006, 3007, 3008, 3009, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014, 3015, 3016, 3017, 3018, 3019, 3020, 3021, 3022, 3023, 3024, 3025, 3026, 3027, 3028, 3029, 3030, 3031, 3032, 3033, 3034, 3035, 3036, 3037, 3038, 3039, 3040, 3041, 3042, 3043, 3044, 3045, 3046, 3047, 3048, 3049, 3050, 3051, 3052, 3053, 3054, 3055, 3056, 3057, 3058, 3059, 3060, 3061, 3062, 3063, 3064, 3065, 3066, 3067, 3068, 3069, 3070, 3071, 3072, 3073, 3074, 3075, 3076, 3077, 3078, 3079, 3080, 3081, 3082, 3083, 3084, 3085, 3086, 3087, 3088, 3089, 3090, 3091, 3092, 3093, 3094, 3095, 3096, 3097, 3098, 3099, 3100, 3101, 3102, 3103, 3104, 3105, 3106, 3107, 3108, 3109, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114, 3115, 3116, 3117, 3118, 3119, 3120, 3121, 3122, 3123, 3124, 3125, 3126, 3127, 3128, 3129, 3130, 3131, 3132, 3133, 3134, 3135, 3136, 3137, 3138, 3139, 3140, 3141, 3142, 3143, 3144, 3145, 3146, 3147, 3148, 3149, 3150, 3151, 3152, 3153, 3154, 3155, 3156, 3157, 3158, 3159, 3160, 3161, 3162, 3163, 3164, 3165, 3166, 3167, 3168, 3169, 3170, 3171, 3172, 3173, 3174, 3175, 3176, 3177, 3178, 3179, 3180, 3181, 3182, 3183, 3184, 3185, 3186, 3187, 3188, 3189, 3190, 3191, 3192, 3193, 3194, 3195, 3196, 3197, 3198, 3199, 3200, 3201, 3202, 3203, 3204, 3205, 3206, 3207, 3208, 3209, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214, 3215, 3216, 3217, 3218, 3219, 3220, 3221, 3222, 3223, 3224, 3225, 3226, 3227, 3228, 3229, 3230, 3231, 3232, 3233, 3234, 3235, 3236, 3237, 3238, 3239, 3240, 3241, 3242, 3243, 3244, 3245, 3246, 3247, 3248, 3249, 3250, 3251, 3252, 3253, 3254, 3255, 3256, 3257, 3258, 3259, 3260, 3261, 3262, 3263, 3264, 3265, 3266, 3267, 3268, 3269, 3270, 3271, 3272, 3273, 3274, 3275, 3276, 3277, 3278, 3279, 3280, 3281, 3282, 3283, 3284, 3285, 3286, 3287, 3288, 3289, 3290, 3291, 3292, 3293, 3294, 3295, 3296, 3297, 3298, 3299, 3300, 3301, 3302, 3303, 3304, 3305, 3306, 3307, 3308, 3309, 3310, 3311, 3312, 3313, 3314, 3315, 3316, 3317, 3318, 3319, 3320, 3321, 3322, 3323, 3324, 3325, 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332, 3333, 3334, 3335, 3336, 3337, 3338, 3339, 3340, 3341, 3342, 3343, 3344, 3345, 3346, 3347, 3348, 3349, 3350, 3351, 3352, 3353, 3354, 3355, 3356, 3357, 3358, 3359, 3360, 3361, 3362, 3363, 3364, 3365, 3366, 3367, 3368, 3369, 3370, 3371, 3372, 3373, 3374, 3375, 3376, 3377, 3378, 3379, 3380, 3381, 3382, 3383, 3384, 3385, 3386, 3387, 3388, 3389, 3390, 3391, 3392, 3393, 3394, 3395, 3396, 3397, 3398, 3399, 3400, 3401, 3402, 3403, 3404, 3405, 3406, 3407, 3408, 3409, 3410, 3411, 3412, 3413, 3414, 3415, 3416, 3417, 3418, 3419, 3420, 3421, 3422, 3423, 3424, 3425, 3426, 3427, 3428, 3429, 3430, 3431, 3432, 3433, 3434, 3435, 3436, 3437, 3438, 3439, 3440, 3441, 3442, 3443, 3444, 3445, 3446, 3447, 3448, 3449, 3450, 3451, 3452, 3453, 3454, 3455, 3456, 3457, 3458, 3459, 3460, 3461, 3462, 3463, 3464, 3465, 3466, 3467, 3468, 3469, 3470, 3471, 3472, 3473, 3474, 3475, 3476, 3477, 3478, 3479, 3480, 3481, 3482, 3483, 3484, 3485, 3486, 3487, 3488, 3489, 3490, 3491, 3492, 3493, 3494, 3495, 3496, 3497, 3498, 3499, 3500, 3501, 3502, 3503, 3504, 3505, 3506, 3507, 3508, 3509, 3510, 3511, 3512, 3513, 3514, 3515, 3516, 3517, 3518, 3519, 3520, 3521, 3522, 3523, 3524, 3525, 3526, 3527, 3528, 3529, 3530, 3531, 3532, 3533, 3534, 3535, 3536, 3537, 3538, 3539, 3540, 3541, 3542, 3543, 3544, 3545, 3546, 3547, 3548, 3549, 3550, 3551, 3552, 3553, 3554, 3555, 3556, 3557, 3558, 3559, 3560, 3561, 3562, 3563, 3564, 3565, 3566, 3567, 3568, 3569, 3570, 3571, 3572, 3573, 3574, 3575, 3576, 3577, 3578, 3579, 3580, 3581, 3582, 3583, 3584, 3585, 3586, 3587, 3588, 3589, 3590, 3591, 3592, 3593, 3594, 3595, 3596, 3597, 3598, 3599, 36

Tabel van de gemiddelde leeftijd bij huwelijk in Amsterdam in 1676 en 1677 vergeleken met die van alle brudegoms, bij hun eerste huwelijk.

BIJLAGE B

Tabel van brudegoms en zeelieden te Amsterdam 1591-1710, in tienjarige perioden.

	I. Brg.	II. Brg. E.	III. Zeel.	IV. Zeel. in %	V. Brg. E. in %	VI. Brg. O. in %
1591-1600	5053	3436	1052	21	68	12
1601-1610	7204	5565	1365	19	77	10
1611-1620	9215	7163	1230	13	78	11
1621-1630	11395	8144	2385	21	71	15
1631-1640	13772	9813	3731	27	71	14
1641-1650	15515	11454	4149	27	74	9
1651-1660	16159	10929	3879	24	68	6
1661-1670	18164	11694	4289	24	64	3
1671-1680	15222	9588	3216	21	63	6
1681-1690	17204	9837	2742	16	57	5
1691-1700	17369	9435	4095	24	54	2
1701-1710	16412	8562	3787	23	52	8
1591-1710	162684	105620	35920	22	65	7

Tabel van brudegoms en zeelieden te Amsterdam 1586-1710, in 25-jarige perioden.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1586-1610	14264	10016	2699	19	70	12
1611-1635	27132	19971	5390	20	74	13
1636-1660	38924	27532	9984	26	71	8
1661-1685	42293	26407	8942	21	62	4
1686-1710	42078	22709	9187	22	54	5

Tabel van brudegoms en zeelieden te Amsterdam 1601-1700 in 25-jarige perioden.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1601-1625	21502	16422	3468	16	76	12
1626-1650	35599	25717	9392	26	72	12
1651-1675	42348	27829	9791	23	66	4
1676-1700	41770	23654	8430	20	57	4

Tabel van brudegoms en zeelieden te Amsterdam 1601-1700, in 50-jarige perioden.

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
1601-1650	57101	42139	12860	23	74	12
1651-1700	84118	51483	18221	22	61	4
1601-1700	141219	93622	31081	22	66	7

Voor de afkortingen: zie bijlage A.

BIJLAGE C

Leeftijden van de zeelieden bij hun eerste ondertrouw te Amsterdam, 1676 en 1677.

leeftijden: in jaren:	1676			1677			1676/1677			Totaal:
	Ad:	O.N:	Bu:	Ad:	O.N:	Bu:	Ad:	O.N:	Bu:	
20	5	-	2	3	2	1	8	2	3	13
21	-	-	2	6	3	3	6	3	5	14
22	8	1	10	10	7	18	8	17	43	43
23	5	5	7	9	4	11	14	9	18	41
24	4	4	14	12	8	15	16	12	29	57
25	8	4	10	10	12	17	18	16	27	61
26	9	9	17	9	9	21	18	18	38	74
27	-	3	9	3	5	9	3	8	18	29
28	9	8	22	11	10	18	20	18	40	78
29	5	6	4	7	4	9	12	10	13	35
30	4	7	19	5	4	20	9	11	39	59
31	3	2	6	1	2	9	4	4	15	23
32	2	2	9	7	3	8	9	5	17	31
33	2	-	7	6	-	4	8	-	11	19
34	-	2	5	-	7	-	2	-	12	14
35	2	-	1	1	5	6	3	5	7	15
36	2	2	12	1	3	8	3	5	20	28
37	-	-	1	1	3	1	1	3	2	6
38	2	-	2	3	2	5	2	4	11	11
39	2	-	1	-	1	-	2	1	1	4
40	-	1	5	1	1	5	1	2	10	13
41	-	-	-	-	2	-	2	-	2	2
42	-	1	2	-	-	1	-	1	3	4
43	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1
44	-	-	3	1	-	1	-	4	5	5
46	-	-	-	-	1	-	-	1	1	1
47	1	-	-	-	-	1	-	-	1	1
48	-	-	-	2	-	-	-	-	2	2
50	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1
Totaal	73	57	170	111	90	184	184	147	354	685

De in deze tabel gebruikte afkortingen zijn: Ad. = Amsterdam, O.N. = overig Nederland, Bu. = Buitenland.

SUMMARY

This study is the outcome of a historical demographical inquiry in the Amsterdam "ondertrouwregisters" (=registers which list prospective brides and bridegrooms). In these registers the bridegroom's birthplace, age and occupation were given. All bridegrooms who wanted to marry for the first time, before 1714, are included in this inquiry into the occupational group of sailors.

It appears that in the period 1586-1714 twenty-two percent of these bridegrooms (in all 37522 sailors) were seafaring men. In the period 1651-1665 twenty and a half percent of the 5584 sailors from that period was born in Amsterdam, twenty-two percent in the remainder of the Netherlands and fifty-seven and a half percent abroad (of these last 18½% in Germany, 15½% in Norway, 6 3/4% in Sweden, 6% in Denmark, 4% in Great-Britain and 6 3/4% in other countries).

The most important birthplaces of these sailors are given. In a list of 10 Dutch and 26 foreign places is showed how many brides and bridegrooms from these places married for the first time in Amsterdam before 1716 and how many of the bridegrooms were sailors is indicated. Moreover an inquiry was made into illiteracy among those bridegrooms/sailors in 1660 and finally into the average age of the bridegrooms/sailors who married in 1676 and 1677 (those born in Amsterdam 27 years 7 months, those in the remainder of the Netherlands 28 years 2 months, those from abroad 29 years).

Tabel van huwelijken en zeevaren in Amsterdam 1586-1714

Periode	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	Totaal
1586-1600	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1601-1610	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1611-1620	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1621-1630	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1631-1640	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1641-1650	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1651-1660	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1661-1670	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1671-1680	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1681-1690	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1691-1700	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
1701-1714	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Totaal	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

De in deze tabel gebruikte afkortingen zijn: Ad = Amsterdam, O.N. = overig Nederland, Bn. = Buitenland.

oudheidkundig onderzoek in de voormalige zeebodem.

door G.D.H. van der Heide

Het oudheidkundig bodemonderzoek in het voormalige Zuiderzeegebied valt duidelijk in twee delen uiteen. Deze beide facetten zijn niettemin met elkaar verbonden, sluiten zelfs in sterke mate op elkaar aan. Eensdeels betreft het onderzoek de resten van planten, dieren en mensen, anderdeels de restanten van scheepswrakken. Het is duidelijk dat het eerste betrekking heeft op de bewoningsgeschiedenis van het gebied, waarbij de resten van flora en fauna een belangrijke bijdrage leveren voor milieu- en klimaatsreconstructie. De studie van deze bewoningsgeschiedenis levert, evenals het tweede facet, de scheepsarcheologie, een interessante bijdrage tot de sedimentatiegeschiedenis, dat is tot de kennis van opbouw en afbraak van het landschap, dat eens mens en dier tot woongebied diende. Daarvoor is evenwel meer nodig dan de enkele nalatenschap van de menselijke bewoners. De studie van de geologie van de periode van het jonge kwartaar: pleistoceen en holoceen, is er nauw bij betrokken. Dit geldt evenzo voor de biologica uit de bodem, welke betere inzichten kunnen verschaffen omtrent het milieu, waarin de mens leefde. Zo ergens is deze combinatie hier noodzakelijk om tot redelijke resultaten van het archeologisch onderzoek te komen.

In de loop van de jaren dat het onderzoek plaatsvond is er veel veranderd, merkwaardig genoeg vooral ook in de aard van het vonstenmateriaal. Gelijk gebleven is evenwel het feit dat de vondsten worden aangebracht, of wel gemeld door allerlei mensen, die werken bij de beide Rijksdiensten: Dienst der Zuiderzeewerken en Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, die met de uitvoering der inpolderingswerken zijn belast. De vondstmelding leidt tot verkenning en hierdoor tot het bepalen of een vondst een gesloten, op zich zelf staande- waarnaar verder onderzoek niet noodzakelijk- is, dan wel tot verdere opgravingen aanleiding geeft. De verkenning is de eerste kennismaking met situaties en omstandigheden. Op grond daarvan wordt beslist omtrent het al dan niet systematisch uitvoeren van de opgravingen. Moet het object van belang worden geacht, dan wordt tot systematisch onderzoek besloten volgens de kwadrantenmethode- of voor scheepsresten een variant op deze methode. Is het van minder betekenis dan kan worden beslist of eventueel door eigen personeel van de afdeling het object wordt uitgegraven, dan wel het geheel wordt prijsgegeven.

Voor een systematische opgraving is het nodig het systeem op de juiste wijze te kunnen uitzetten en daartoe moet men min of meer het object kennen. De vondsten worden gedaan bij baggerwerk in het natte, of later op het droge, wanneer de gronden worden bewerkt. Tijdens het slotengraven langs de wegen, de berm-slotten, of om de kavels, de kavelsloten, of bij het aanleggen van de bredere tochten, komt een aantal vondsten aan het licht. Meer kansen zijn er evenwel wanneer het begrepen voor de detailontwatering plaatsvindt. Het zijn aanvankelijk mechanisch gegraven open greppels. Later worden de drainreksen met draineermachines gelegd en ook dan kunnen bodemvondsten aan het licht komen. Er bestaat een vondstmeldingssysteem en na melding wordt de verkenning uitgevoerd.

De oude nederzettingssporen tekenen zich soms in donkere kleur in de bodem af, of vallen op door fragmenten van vuurstenen werktuigen en aardewerkscherfjes, die in slootaluds worden aangetroffen tijdens bodemkartering. Geheel anders, en meer substantieel uiteraard, zijn de resten van de scheepswrakken.